

Andrzej Konias
Krzysztof Strzelecki

Akademia Pomorska
Słupsk

**PRZEGLĄD PLANÓW MIASTA SŁUPSKA
OD XVIII DO XX WIEKU ZE ZBIORÓW
BIBLIOTEKI MUZEUM POMORZA ŚRODKOWEGO**

**THE INSPECTION OF STREET PLANS
OF SŁUPSK FROM XVIII TILL THE XX CENTURY
FROM THE LIBRARY OF THE MUSEUM
OF CENTRAL POMERANIA**

Zarys treści: Celem artykułu jest analiza i ocena najstarszych zachowanych planów Słupska. Głównym założeniem jest wskazanie wartości źródeł kartograficznych w procesie badawczym tego obszaru. Archiwa państwowe gromadzą bogate źródła dotyczące miast polskich. Wśród nich ważne miejsce zajmuje dokumentacja kartograficzna: mapy, plany, widoki perspektywiczne oraz rysunki architektoniczne. Dokumentacja ta umożliwia prześledzenie rozwoju urbanistycznego miast polskich w ciągu kilkuset lat, informuje o sposobie zabudowy, pozwala na zapoznanie się z ważniejszymi obiektami oraz różnorodnymi urządzeniami komunikacyjnymi. Stanowić zatem może przedmiot zainteresowania szerszego kręgu specjalistów. Zaprezentowane w artykule wybrane plany miasta Słupska to tylko drobna część z wielkiej kolekcji, która znajduje się w zbiorach Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku.

Słowa kluczowe: Pomorze, Słupsk, dawne plany miast, Muzeum Pomorza Środkowego

Key words: Pomerania, Słupsk, former plans of the city, the Museum of Central Pomerania

Archiwalne pomoce informacyjne

Biorąc pod uwagę zakres i pewność informacji, archiwalne pomoce informacyjne podzielić można na kilka grup. Do pierwszej zaliczyć należy te, które obejmują swoim zasięgiem zasób archiwalny zgromadzony we wszystkich archiwach państwowych, bez względu na rodzaj nośnika i stan opracowania. Będą to kartoteki i spisy zbiorów archiwalnych oraz różnego rodzaju informatory archiwalne. Następną grupę stanowią pomoce o zasięgu lokalnym, obejmujące zasób jednego archiwum, jak np. przewodniki po zasobie archiwum oraz wykazy zbiorów archiwalnych.

Kolejna grupa to inwentarze zbiorów archiwalnych, przewodniki po zbiorach archiwalnych oraz pomoce dodatkowe do inwentarzy (np. indeksy). Oddzielną grupę stanowią pomoce specjalne sporządzone dla celów pogłębienia i skoncentrowania informacji o określonych rodzajach dokumentacji, w tym również kartograficznej. Będą to różnego rodzaju katalogi, także katalogi planów miast (Lewandowska 1984).

Najczęściej przedmiotem opracowań jest zasób kartograficzny określonego archiwum, biblioteki czy muzeum. Istotnym walorem informacyjnym tego typu pomocy jest szczegółowe omówienie treści planu i wskazanie dokładnego adresu źródła. Cechuje je największa głębokość informacji oraz – dzięki opublikowaniu – szeroka dostępność. Opisy jednostek katalogowych rozpoczyna najczęściej data wykonania obiektów, a następnie podawane są kolejno: nazwa miejscowości (z określeniem dokładniejszego położenia w stosunku do większych miast), tytuł, skrótowa informacja o treści mapy lub planu, nazwisko autora, jego funkcje, skala, opis techniki wykonania, sygnatura (nazwa zbioru i numer planu). Opisom nadaje się układ alfabetyczno-chronologiczny, a w przypadku dużej liczby planów dotyczących jednego miasta – dodatkowo rzeczowo-chronologiczny. Do publikacji sporządza się również indeksy wykonawców i nazw geograficznych, natomiast wstęp do opracowania informuje o losach narastania materiałów kartograficznych i ich stanie (Lewandowska 1984).

Zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Dział Biblioteczno-Archiwalny Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku gromadzi ogólną literaturę informacyjną, a także specjalistyczną związaną z problematyką historii Pomorza oraz ściśle z profilem muzeum i jego zbiorami. Oprócz publikacji ogólnych przechowywane są wydawnictwa periodyczne: opracowania zwarte, opracowania monograficzne, podstawowe wydawnictwa encyklopedyczne, słowniki, roczniki oraz katalogi i informatory. Księgozbiór obejmuje 15 310 woluminów, prasa – 3485 pozycji. Na zbiory specjalne (kolekcja starodruków licząca 315 pozycji, kartografia – 166 map i planów oraz archiwalia – 94 egzemplarze) składają się druki o treściach gospodarczo-politycznych i społeczno-kulturalnych Pomorza Zachodniego, kronikarstwo pomorskie, rozprawy naukowe oraz regionalne druki okolicznościowe. Szczególnie cenny zbiór stanowią druki o treściach sakralnych, zwłaszcza te, do których istnieją dane dotyczące ostatniego użytkownika. W zbiorach kartograficznych znajdują się jedne z najstarszych znanych zabytków kartografii pomorskiej¹.

Przeprowadzenie rekonstrukcji badanego obszaru na podstawie planów Słupska możliwe było dzięki uprzejmości osób pracujących w muzeum.

---

¹ www.muzeum.slupsk.pl, grudzień 2008

Uwarunkowania historyczne położenia miasta

Słupia odegrała szczególną rolę we wczesnym osadnictwie miasta. Na historycznych materiałach kartograficznych można zauważyć, że dzisiejsze koryto Słupi różni się znacznie od pierwotnego. Aby osada mogła się powiększać i przybrać postać miasta, zdecydowano się w 1310 roku za sprawą margrabiów brandenburskich na relokację Słupska na lewobrzeżny brzeg Słupi. To nadało mu zachowany do dzisiaj trapezowaty kształt. Genezy tego kształtu dopatrywać się należy w warunkach fizjograficznych – od strony południowej w dość znacznym spadku terenu i zachowanych do dziś mokradłach, zaś od strony północnej w powstałych w zagłębieniach terenu rozlewiskach, które hamowały rozwój miasta. Teren zamknięty trapezoidalnym zarysem został rozplanowany według schematu szachownicowego z prawie kwadratowym rynkiem (Świechowski, Mertka 1958).

Główne kierunki komunikacyjne wyznaczały rozmieszczenie wylotów najważniejszych ulic i usytuowanie bram. W średniowieczu do miasta wiodły cztery bramy (do dzisiaj pozostały dwie): Brama Nowa (z około 1500 roku) stanowiąca ze swoimi potężnymi ceglаныmi murami i barokowym hełmem jeden z najbardziej typowych elementów architektury Słupska – zamyka wjazd od strony Szczecina, Brama Młyńska (z około 1400 roku) – uszkodzona w czasie działań wojennych w 1945 roku i odbudowana – wjazd od strony Gdańska, Brama Holstenów (Ciesielska) – drogę do Ustki, Brama Kowalska – kierunek od strony Gardny i Smołdzina.

Na początku XVI w. na południowym obrzeżu miasta wzniesiono zamek, który zwiędził krajobraz średniowiecznego układu urbanistycznego Słupska² (Eulitz 1926).

Wytyczenie murami granic miasta na początku XIV w. wywołało dalszy skutek – wytworzenie się systemu koncentrycznych dróg objazdowych, które z czasem posłużyły za podstawę do rozmieszczania luźnych elementów zabudowy. Zgodnie z przepisami miejskimi, mającymi na względzie skutki sanitarne i bezpieczeństwo, przedmieście garncarskie i fundacje szpitalne zlokalizowane zostały poza obrębem murów. Przedmieście garncarskie, po którym została nazwa ulicy Garncarskiej, znajdowało się na prawym brzegu rzeki, naprzeciwko zamku. Instytucje szpitalne natomiast umieszczono przed Bramą Nową przy trakcie szczecińskim. Był tam szpital pod wezwaniem Świętego Ducha i drugi św. Jerzego z kaplicą (Spors 1987).

Stan ten w zasadzie bez większych zmian przetrwał od okresu średniowiecznego do początku XIX w. Jedynym poważniejszym przeobrażeniem było założenie systemu wałów ziemnych z bastionami około roku 1630, w trakcie wojny trzydziestoletniej. Gwałtowny przyrost ludności w ciągu XIX w. spowodował budowę dzielnic przewyższających wielokrotnie rozmiarami ośrodek historyczny.

Jednocześnie na miejscu XVII-wiecznych fortyfikacji powstały planty otaczające od południowego zachodu i północnego wschodu ośrodek średniowieczny wraz z zabudową. Obszar Starego Miasta został podzielony dodatkowymi arteriami i w znacznym stopniu uzyskał istniejącą do dziś zabudowę.

---

² Wiernie i proporcjonalnie krajobraz układu miejskiego Słupska narysował holenderski malarz Hans Wolfart ze wzniesienia Radeberg, na mapie Pomorza z około 1618 roku Eilharda Lubinusa.

Ważnym czynnikiem w tym obrazie były obwarowania. Z aktu lokacyjnego wiemy, że pierwotne obwarowania miały być wykonane z dyli drewnianych. O istnieniu takich właśnie palisadowych umocnień od strony klasztoru dominikanów mówi potwierdzenie nadań Mestwina II przez księcia Warcisława w roku 1325, natomiast już w roku 1376 jest mowa o murach miejskich. W ciągu pięćdziesięciu lat nastąpiła więc wymiana drewnianych umocnień na murowane z kamienia i cegły.

Analiza zachowanych partii murów świadczy, że wymiana ta postępowała stopniowo. Najpierw wzniesiono odcinki murów od bardziej zagrożonej strony południowo-wschodniej. Mury pierwotnie bronione były fosą wypełnioną wodą z okolicznych strumieni. Pierścień murów, który stracił swoje znaczenie militarne z chwilą powstania fortyfikacji ziemnych, zachował pewne znaczenie administracyjno-gospodarcze aż do XIX w. W tym okresie nastąpiła jego częściowa likwidacja: rozebranie Wieży Prochowej z roku 1834, usunięcie Bramy Kowalskiej jeszcze w połowie XIX w. i zburzenie Bramy Holstenów (Ciesielskiej). Większe prace rozbiórkowe, które doprowadziły do dzisiejszego stanu zachowania, przeprowadzono około roku 1850 (Eulitz 1926).

Z obwarowaniami łączy się kwestia zamku pozostałego do dziś, chociaż w zniekształconej przebudowami postaci. Dzisiejsza budowla znajduje się poza klasztorem dominikanów nad rzeką. Posesja ta znajdowała się w obrębie murów miejskich. Z dawnych obwarowań pozostały spore odcinki kurtyny murów oraz otoczona ponurą sławą Baszta Czarownic (Świechowski, Mertka 1958).

W 1784 roku było 421 budynków w obrębie murów miejskich i 134 na obszarze „Starego Miasta” oraz przedmieść. Brak miejsca w pierścieniu murów obronnych powodował często przekraczanie prawa miejskiego, które przestrzegało przed zabudowywaniem ulic. Przykładem takiego zabudowania były okolice placu Mariackiego. Także mury miejskie z chwilą, gdy straciły bezpośrednie znaczenie obronne, zaczęły obrastać zabudową (Szalewska 2002).

Pomimo burz historii przetrwały wszystkie średniowieczne świątynie wzniesione w obrębie murów lewobrzeżnego miasta. Największa z nich to kościół farny Najświętszej Marii Panny (XIV w.). Znacznie zniszczony w czasie działań wojennych w 1945 roku, został bardzo szybko odbudowany. Kościół św. Jacka zbudowano w XV w., ale fundacją sięga XIII w. i Mściwoja II. Wnętrze kościoła i klasztor uległy zniszczeniu w 1524 roku. Świątynia została odnowiona w 1602 roku i zamieniona na kościół zamkowy. Na północnym krańcu dawnego obwołu murów miejskich znajduje się kościół św. Mikołaja. Gotycką budowlę (XIV/XV w.) od pożaru w 1655 roku użytkowano jako magazyny, remizę, potem jako szkołę. Ponownie zniszczona i wypalona w czasie działań wojennych w 1945 roku została odbudowana z przeznaczeniem na bibliotekę (Szpilewski 2002).

Podczas ostatniej wojny zniszczeniu uległa prawie cała dzielnica w obrębie murów (z wyjątkiem kilku obiektów sakralnych). Jednakże pozwoliło to na dokonanie paru stwierdzeń co do chronologii i charakteru jej zabudowy. Najokazalsza zabudowa zabytkowa była obok rynku przy obecnych ulicach: Grodzkiej, Staromiejskiej, podczas gdy ulice Nowobramska i Kowalska miały już wyłącznie zabudowę XIX-wieczną (Szypowska, Szypowski 1971).

Po odgruzowaniu i odbudowie zrujnowanej starówki centrum Słupska stało się

estetyczną, nowoczesną dzielnicą z reprezentacyjnymi lokalami handlowymi i usługowymi. Zachowano – dbając o harmonię i proporcje – najcenniejsze zabytkowe budowle i najważniejsze stare ciągi uliczne, pamiętające jeszcze układ średniowieczny. Odbudowa rozpoczęta w 1958 roku została zakończona w 1964 roku.

Archiwalne źródła kartograficzne

Tematem artykułu jest ukazanie dynamicznego ujęcia przestrzeni na podstawie wiarygodnych i dokładnych dawnych planów miasta z okresu od XVIII do XX w. Plany tu zaprezentowane przechowywane są w zbiorach Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, mają sygnatury: MPŚ/BAK – 67, MPŚ/BAK – 15, MPŚ/BAK – 17, MPŚ/BAK – 20, MPŚ/BAK – 19.

Plan miasta z roku 1780

„Grundriss der Stadt Stolp in Hinterpommern aufgenommen von Ernst Wilhelm Arndt 1780”. W tłumaczeniu na język polski: Plan – rzut poziomy miasta Słupska na Pomorzu Tylnym pomierzony przez Ernsta Wilhelma Arndta w 1780 roku (ryc. 1).

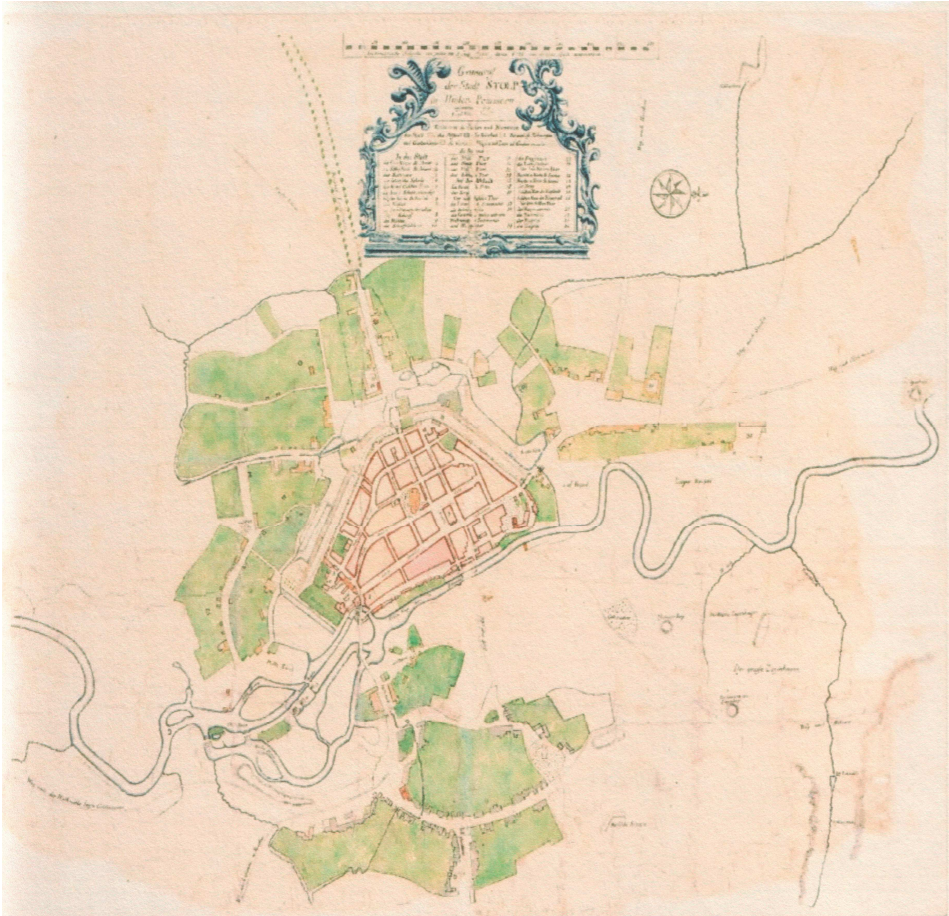
Plan ten zaopatrzony jest w podziałkę liniową opisaną jednostkami od 50 do 500 co 50. Jednostki te to ówczesna miara – „kroki”. Skala planu wynosi więc około 1:4000. Rękopiśmienny plan ma format 48×58 cm.

Plan jest zorientowany w kierunku wschodnim. Zakres obszaru mapy: plan obejmuje obszar od zachodu – tereny zielone, od wschodu – jest to ujście rzeki Słupi, od północy – droga wylotowa ze Słupska (Berliner Strasse), natomiast od południa jest to strefa młyńska, Słupia płynąca w kierunku miasta. Śródmieście obejmuje obszar od murów obronnych, od południowego wschodu do zachodu i rzeki od wschodu po południowy zachód.

Rękopis planu utrzymany jest w tonacji barw żółto-zielonych. Elementy miasta przedstawiono w kolorze żółtym, wody na niebiesko, kościoły i obiekty sakralne ukazane są w kolorze pomarańczowym, natomiast tereny łąk i ogrodów mają kolor zielony. Budynki autor przedstawił w kolorze czerwonym, a mury obronne w tonacji jasnopomarańczowej.

Na górze arkusza, pośrodku, znajdują się objaśnienia, oddzielone od treści planu ozdobnym kartuszem. Dokonując analizy legendy należałoby pamiętać, że w czasach, kiedy plan powstawał, rzadko zamieszczano legendę w dzisiejszym znaczeniu. Objaśnienia w legendzie zawierają wyjaśnienia do rozpoznania znaków graficznych i literowych bądź cyfrowych oznaczeń naniesionych na plan, a więc do analizy planu.

Plan ten jest podobny do ówczesnych opracowań. Legenda zawiera jego tytuł, imię i nazwisko autora oraz datę powstania. Nad legendą umieszczona jest podziałka liniowa. Główną treść legendy stanowi trzydzieści sześć objaśnień literowych oznaczeń stosowanych na planie oraz wyjaśnienia do odczytywania objaśnień graficznych.

Ryc. 1. Plan – rzut poziomy miasta Słupska na Pomorzu Tylnym, pomierzony przez Ernsta Wilhelma Arndta w 1780 roku (zmniejszony)

Fig. 1. Plan – horizontal throw of the city of Słupsk on the Back Pomerania measured by William's Ernst Arndt in 1780 (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Pod względem zakresu treści omawiany plan można zakwalifikować jako tematyczny, gdyż powstał na konkretne potrzeby. Jest on pewnego rodzaju „przewodnikiem” na temat położenia i rozmieszczenia ulic i obiektów śródmieścia Słupska. Autor wykonał pomiar, a następnie plan szczegółowy treści kartograficznej przestrzeni miasta.

Zakres przedstawienia sieci wodnej na planie jest stosunkowo szczegółowy – ukazano rzekę, małe zbiorniki wodne i drobne odprowadzenia wody oraz inne ciekły. Ten element środowiska naturalnego zawsze znajdował miejsce na planach, chociażby ze względu na to, jak ważnym czynnikiem dla życia jest woda (cele bytowe, transport, pośrednie funkcje obronne).

Sieć ulic w obrębie śródmieścia jest przedstawiona zgodnie z ówczesną rzeczywistością. Ciągi równoległe i prostopadłe ulic są wyraźnie wykreślone na planie. Znaczna odległość między kwartałami zabudowy świadczy o przebiegu ulic, a ich nazwy widniejące na omawianym planie pozwalają odnieść się co do lokalizacji główniejszych ulic (na przykład główne ulice wokół kościoła). Poza terenem śródmieścia nie da się zaobserwować wyznaczonych ulic, można jedynie przypuszczać, że widoczne ścieżki między terenami zielonymi pełnią funkcje dróg. Brak zastosowania odpowiedniej sygnatury powoduje, że nie są rozróżniane drogi – brak jest oddzielnego wyróżnienia ulic na przedmieściach oraz traktów poza miastem.

Plan przedstawia kilka kwartałów budynków w mieście i na przedmieściach. Najwyraźniej wyodrębnione są kościoły i zamek. Brak jest jednak jednoznacznego określenia sygnatury tych budynków. O ich znaczeniu dowiadujemy się dzięki legendzie, w której znajdują się objaśnienia literowe oznaczeń stosowanych na planie. Na terenie przedmieść zaznaczone są ciągi kwartałów i pojedyncze budynki. Pojedynczych budynków brak jest natomiast na obszarze Starego Miasta, gdzie zwarta budowa tworzy kwartały. Jest to sposób prezentacji typowy dla planów z końca XVII i początku XVIII w.

Można przypuszczać, że w kategorii terenów zielonych obszary wyróżnione na omawianym planie stanowią łąki, pastwiska, ogrody, które znajdują się na przedmieściach. Prawie przy każdym domostwie w tamtym okresie musiał znajdować się teren służący do wypasu zwierząt. W obrębie miasta widnieje około dziesięciu skwerów. Pod względem opisu zakresu terenów zielonych plan jest monotematyczny, gdyż autor w legendzie opisał wszystkie te tereny jako ogrody.

Brak jest prawie całkowicie napisów informujących i ułatwiających orientację. W obrębie Starego Miasta odczytać można kilka dodatkowych napisów umieszczonych na planie, pozwalających na lokalizację. Są również nieliczne napisy znajdujące się na przedmieściach, odgrywające identyczną rolę.

Do kategorii dodatkowych treści ogólnoinformacyjnych należą dość szczegółowo przedstawione na planie umocnienia miejskie. Zaznaczone są i wyjaśnione w legendzie mury miejskie wraz z bramami. Fortyfikacje są typowymi elementami treści planów miast tego okresu, zatem ich obecność na omawianym planie nie jest niczym wyjątkowym. Mimo iż niosą one bardzo wiele informacji historycznych o dawnym Słupsku, to z punktu widzenia historii kartografii sposób ich przedstawienia nie wyróżnia w żaden sposób prezentowanego planu. Są one dość skromne, ale wynika to pewnie z tego, iż miasto nigdy nie było twierdzą.

Plan miasta z roku 1811

„Plan von dem Grundriss der Stadt Stolp in Hinterpommern, vermessen und angefertigt im Jahr 1811 durch Schafft”. W tłumaczeniu na język polski: Plan w rzucie poziomym miasta Słupska, pomierzony i wykonany w roku 1811 przez Schafft. Format 82×90 cm (ryc. 2).

Plan ten zawiera podziałkę liniową opisaną od 0 do 150, skala wynosi zatem około 1:2000. Zorientowany jest w kierunku północnym. Obejmuje swoim zasię-

Ryc. 2. Plan w rzucie poziomym miasta Słupska, pomierzony i wykonany w roku 1811 przez Schaffta (zmniejszony)

Fig. 2. Plan in the horizontal stage of the city of Słupsk, measured and made in 1811 by Schaffta (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

giem: od zachodu drogę wylotową ze Słupska – Post Strasse, od wschodu okolice ulicy św. Piotra, od południa – Słupię w kierunku centrum Słupska, obszary pastwisk, natomiast od północy jest to wylot Słupi. Śródmieście miasta obejmuje obszar od murów obronnych od północy po zachód i południe oraz koryto rzeki od wschodu. Rękopis, podobnie jak wcześniej opisany plan, utrzymany jest w tonacji barw żółto-zielonych. Autor przedstawił ogrody w kolorze zielonym, mury obronne w jasnej zieleni, wody oznaczył kolorem niebieskim, budynki w tonacji jasnoczerwonej, drogi w kolorze żółtym.

Plan ten charakteryzuje się dwoma rodzajami objaśnień. W lewym górnym rogu

znajdują się objaśnienia do czytania użytych na planie znaków graficznych, czyli sygnatur, natomiast po prawej stronie, w dolnej części planu, widoczne są wyjaśnienia literowe bądź cyfrowe oznaczeń naniesionych na plan. Objasnienia te nie są oddzielone od treści i zostały wkomponowane w tło.

Pod względem opisów plan podzielony jest na cztery części. Arkusz zawiera tytuł planu, podziałkę liniową, datę powstania, nazwisko autora oraz opis do części graficznej, jak również do oznaczeń naniesionych na plan. Wszystkie informacje odniesione są do całej powierzchni planu. Na przykład nazwa planu wraz z nazwiskiem autora znajduje się w prawym dolnym rogu, zaś nad nią umieszczone są objaśnienia do sygnatur. W dolnym prawym rogu autor umieścił podziałkę liniową oraz informację do czytania użytych na planie barw.

Główną treść objaśniają trzydzieści trzy sygnatury literowe zastosowane na planie oraz siedem oznaczeń do kolorystyki.

Sieć wodna przedstawiona została dość szczegółowo. Autor ukazał główną rzekę, która przepływa przez miasto – Słupię, jak również zbiorniki wodne, które w tamtym okresie znajdowały się na terenie miasta i na przedmieściach.

Poza Starym Miastem drogi przedstawione zostały wyraźnie kolorem żółtym. W niektórych odcinkach wytyczone są wzdłuż alei drzew. Na przedmieściach kwartały zabudowy wyznaczają ulice lub drogi. Na obszarze samego śródmieścia między kwartałami zabudowy dość wyraźnie wyznaczone są ulice, które oprócz wyróżnienia ich kolorem żółtym zostały opisane nazwami.

Zastosowanie jednakowej sygnatury powoduje, że nie można rozróżnić rodzaju dróg. Warto zwrócić uwagę, że na planie tym drobną kropkowaną linią zaznaczony jest trakt handlowo-komunikacyjny Szczecin-Gdańsk. Co prawda nie ma żadnego objaśnienia w legendzie, ale można przeczytać o tym w publikacjach dotyczących omawianego okresu oraz obszaru.

Plan przedstawia kilka rodzajów budynków. Najwyraźniej, bo kolorem czarnym, wyodrębnione zostały niektóre budynki drewniane poza śródmieściem Słupska. Autor w ten sposób podkreślił zabudowę miasta po prawej stronie Słupi, gdzie być może powstała pierwsza osada w Słupsku, która rozbudowywała się znacznie wolniej niż śródmieście. Brak jest wyraźnego zaznaczenia budynków kościoła i obiektów sakralnych sygnaturą krzyża w środku, natomiast są one ponumerowane, a objaśnienia cyfr można odczytać, np. nr 1 to kościół Mariacki. Na terenie przedmieść zaznaczone są pojedyncze budynki, kwartały zabudowy, jak również ciągi szeregowej zabudowy. Pojedynczych budynków brak, są natomiast na terenie Starego Miasta, gdzie zwarta zabudowa tworzy kwartały.

Na omawianym planie duże tereny zielone przedstawione zostały na peryferiach miasta. Autor wszystkie zakwalifikował do jednej kategorii ogrodów, dlatego ciężko jest wyodrębnić funkcje tych obszarów. Nie wiadomo, czy są one terenami pod wypas zwierzyny, czy obszarami zieleni rekreacyjnej, jak na przykład skwery i deptaki. Znaczna ich ilość znajduje się w bliskim sąsiedztwie domostw. Można jedynie przypuszczać, że są to łąki, pastwiska czy pola pod uprawę. W samym śródmieściu oznaczono jeden skwer zielony.

Szczegółowo wytyczone umocnienia miejskie, jak mury i bramy, oznaczone i wyjaśnione w legendzie, nie wyróżniają tego prezentowanego planu od innych.

Plan miasta z lat 1867-1869

„Karte von der Stadt Stolp innerhalb der Ringmauer hierzu sechs Sektionen Vorstadte und neue Stadttheile Section und aufgenommen durch Zenke 1867-1869”. W tłumaczeniu na język polski: Mapa miasta Słupska wewnątrz murów, w którym sześć przedmieść i nowe części miasta na sekcji I pomierzył Zenke (ryc. 3).

Plan ten obejmuje od zachodu mury obronne, od wschodu Słupię, od strony północnej wał przed murami, natomiast od południa młyn. Śródmieście miasta obejmuje mury obronne od strony zachodniej i północy, natomiast od wschodu ogranicza je rzeka. Rękopis jest wielobarwny, utrzymany w tonacji zieleni, czerwieni, lecz nie zawiera opisu w legendzie określającego znaczenie poszczególnych barw.

Na górze arkusza znajduje się tytuł mapy wraz z nazwiskiem autora i datą powstania. Po prawej stronie umieszczona jest skala planu 1:1000 wraz z podziałką opisaną od 0 do 30. Także w dolnym prawym rogu umieszczona jest jeszcze jedna podziałka od 0 do 240, również ze skalą 1:1000.

Plan ten nie zawiera objaśnień, nie ma klucza do czytania użytych znaków graficznych ani wyjaśnienia literowych bądź cyfrowych oznaczeń naniesionych na plan. Arkusz planu przedstawia wyłącznie obszar śródmieścia Słupska, co odróżnia go od wcześniej omawianych.

Sieć wodna na planie reprezentowana jest jedynie przez Słupię, ograniczającą śródmieście Słupska od strony wschodniej. Przebieg ulic w śródmieściu przedstawiony jest zgodnie z ówczesną sytuacją. Ciągi są odrębnie oznaczone wyraźnymi odstępami między zabudowaniami, a ich przebieg nie budzi wątpliwości. Wszystkie ulice są opisane, co ułatwia orientację, a dzięki temu nie ma problemów ze zorientowaniem się w układzie Starego Miasta. Pod względem zakresu treści omawiany plan wyróżnia się spośród innych. Możemy go określić jako bardzo szczegółowy w tej kategorii.

Autor nie wyodrębnił najbardziej znaczących obiektów zabudowy – czyli kościołów – sygnaturą krzyża w środku. Kościół Mariacki znajduje się w centralnej części planu, lecz o tym, że jest to budynek kościoła, przypuszczać można po charakterystycznym kształcie obrysu przyziemia. Wszystkie wyróżnione pojedyncze zabudowania w obrębie kwartałów zostały oznaczone cyframi. Ich wyjaśnienia prawdopodobnie znajdują się na oddzielnym arkuszu.

Ponieważ omawiany plan nie zawiera legendy do użytej tonacji barw, możemy jedynie przypuszczać, że zielony kolor oznacza tereny zielone. W tej kategorii terenów jest niewielka liczba wydziełów. Największą powierzchnię zajmują tereny wokół murów obronnych oraz wzdłuż rzeki. W obrębie śródmieścia ukazane są niewielkie obszary zieleni, które zapewne są skwerkami, parkami, deptakami. Widoczne są również obszary zielone wśród zabudowań, mogące być małymi przydomowymi ogródkami.

Do kategorii dodatkowych treści ogólnoinformacyjnych należą przedstawione na planie umocnienia miejskie. Zaznaczone są mury miejskie (obronne) wraz z bramami i basztami oraz linie zewnętrznych umocnień z ich elementami (bramami). Fortyfikacje są typowymi elementami treści planów miast tego okresu, zatem ich obecność na omawianym planie jest konieczna.

Ryc. 3. Mapa miasta Słupska wewnątrz murów, w którym sześć przedmieść i nowe części miasta na sekcji I pomierzył Zenke (zmniejszona)

Fig. 3. Map of the city of Słupsk inside walls, with the six suburbs and the new parts of the city in section I, measured by Zenke (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Plan miasta z roku 1875

Müller-Zenke 1875: „General-Karte von der Stadt Stolp nach dem Zenke'schen Plane copiert und auf die Gegenwart berichtigt durch A. Müller, Stolp, im Dezember 1875”. W tłumaczeniu na język polski: Uogólniona mapa miasta Słupska według planu Zenke, plan skopiował i zaktualizował Müller, 1875 /grudzień/ (ryc. 4). Mapę wydał drukiem C. Schrader.

Plan jest zorientowany w kierunku południowo-zachodnim. Obejmuje obszar od strony zachodniej z rzeką Słupią, od wschodu dworzec kolejowy, od strony północnej osiedle nadrzeczne, natomiast od południa cmentarz. Śródmieście Słupska obej-

Ryc. 4. Uogólniona mapa miasta Słupska według planu Zenke, plan skopiował i zaktualizował Müller, 1875 /grudzień/ (zmniejszona)

Fig. 4. Generalized map of the city of Słupsk according to the plan of Zenke; the plan had been copied and brought up to date by Müller, 1875 / December/ (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

muje od strony północnej i północno-wschodniej mury obronne, natomiast od południa i południowego zachodu ograniczone jest Słupią. Arkusz planu jest wielobarwny, utrzymany w tonacji zieleni, żółci aż po czerwień. Barwy są tu opracowane rękopiśmiennie na czarno-białym drukowanym arkuszu mapy.

Nie zawiera legendy, nie ma objaśnienia do czytania użytych na planie znaków graficznych ani wyjaśnienia literowych bądź cyfrowych oznaczeń. W górnym lewym rogu znajduje się tytuł z datą i nazwiskiem autora, jak również skala mapy 1:3000, lecz jest ona określona i dopisana prawdopodobnie w czasach współczesnych.

Zakres przedstawienia sieci wodnej na planie jest dosyć szczegółowy. Autor przedstawił Słupię wraz z jej meandrami, jak również liczne drobne odprowadzenia wody i inne ciekły.

Sieć ulic w mieście ujęta jest wnikliwie i wyznaczona kwartałami zabudowy. Opisane ulice określają ich przebieg. Zastosowanie jednakowej sygnatury powoduje, że nie można rozróżnić ich ważności. Plan nie zawiera oddzielnego wyróżnienia ulic w mieście i na przedmieściach, natomiast szczegółowo i skrupulatnie przedstawia drogi poza obszarem śródmieścia, co niewątpliwie ułatwia orientację.

Część budynków murowanych wyodrębniona została kolorem czerwonym, ale ponieważ omawiany arkusz nie ma legendy, ciężko jest określić ich znaczenie. I tu – jak na wcześniej omawianych planach – brak jest sygnatury dla budynków sakralnych i kościołów. W obrębie śródmieścia widoczne są pojedyncze wyróżnienia zabudowań w obrębie kwartałów. Widać natomiast już szczegółowo, jak w roku 1875 rozbudował się i rozwinął obszar poza murami Słupska.

W kategorii terenów zielonych znajduje się duża część obszaru. Największą powierzchnię zajmują łąki w dolinie rzeki i poza nią, tereny uprawne tworzące zwarty obszar pól poza miastem, a w części przedmieścia ogrody. Niestety, brak jest objaśnień sygnatur.

Plan ten zawiera znaczną liczbę napisów informujących i ułatwiających orientację, opisane są niemal wszystkie ulice i drogi wylotowe na terenie śródmieścia i poza nim. Brak jest jedynie opisów do zabudowań. Przedstawione zostały również umocnienia miejskie.

Plan miasta z roku 1879

„General Karte von der Stadt Stolp und deren Umgebung, reducirt aus den Specialkarten durch Zenke 1879”. W tłumaczeniu na język polski: Uogólniona mapa miasta Słupska i okolicy pomniejszona z mapy specjalnej przez Zenke (ryc. 5).

Plan Zenke z 1879 roku zawiera podziałkę liniową opisaną od 0 do 90 i skalę 1:3000. Zorientowany jest w kierunku południowo-zachodnim. Przedstawia od strony zachodniej cmentarz i granicę polną, od wschodu osiedle nadrzeczne, od północy młyn i osiedle młyńskie, natomiast od południa dworzec kolejowy. Śródmieście Słupska obejmuje od strony wschodniej i południowej mury obronne, a od strony zachodniej ogranicza je rzeka. Plan ten, jak i wcześniejsze plany, utrzymany jest w tonacji zieleni, żółci po czerwień.

Ryc. 5. Uogólniona mapa miasta Słupska i okolicy pomniejszona z mapy specjalnej przez Zenke (zmniejszona)

Fig. 5. Generalized map of the city of Słupsk and surroundings reduced from the special map by Zenke (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Plan nie zawiera legendy. W prawym górnym rogu znajduje się tytuł z datą i nazwiskiem autora, natomiast w prawym dolnym rogu autor umieścił podziałkę wraz ze skalą planu 1:3 000.

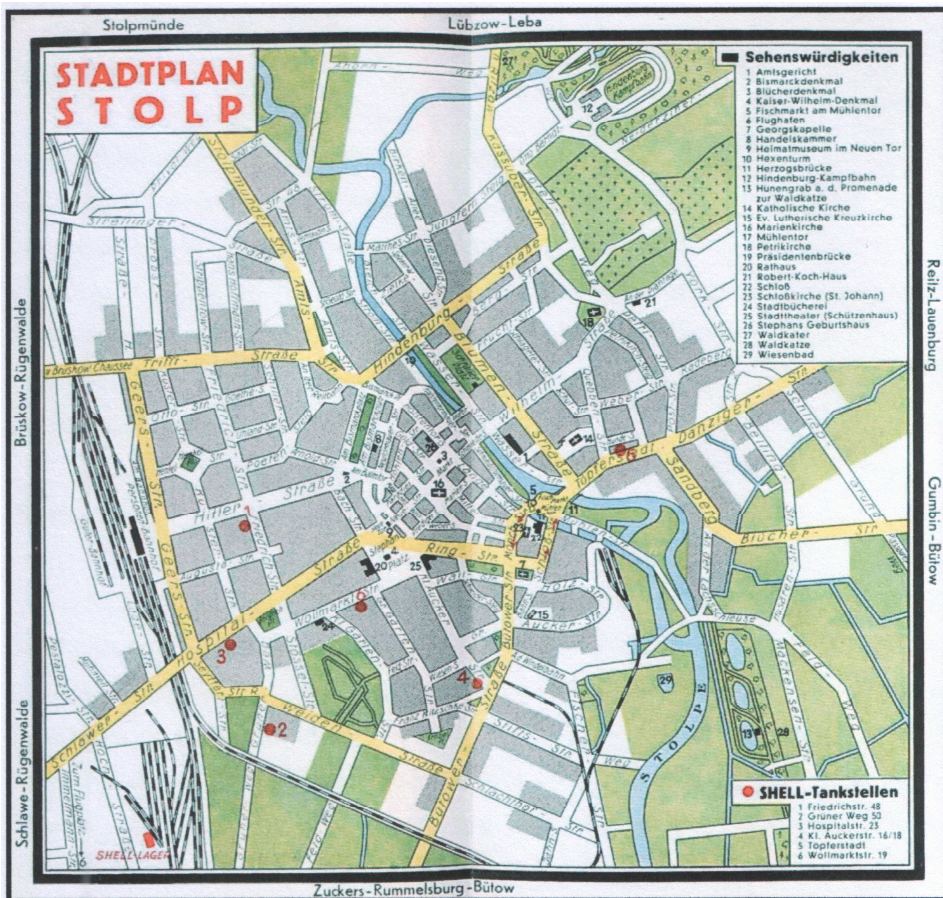
Arkusz ten pod względem rysunku zabudowy jest bardzo zbliżony do planu Müllera-Zenke z 1875 roku.

Plan miasta z lat 1934-1935

„SHELL Stadtkarte Nr. 80 Stolp in Pommern, SHELL Deutschland Holding 1934/35”. Mapa miasta Słupska z serii wydawnictw firmy Shell, niemieckiego holdingu benzyny (ryc. 6).

Mapa obejmuje od zachodu dworzec kolejowy, od strony wschodniej Osiedle Kaszubskie, od strony północnej wylot Słupi i stadion, a od strony południowej drogę wylotową w kierunku Poznania.

W prawym górnym rogu umieszczono objaśnienia użytych sygnatur literowych bądź cyfrowych. Z kolei w prawym dolnym rogu autor umieścił opis do zaznaczo-

Ryc. 6. Mapa miasta Słupska z serii wydawnictw firmy Shell, niemieckiego holdingu benzyny (zmniejszona)

Fig. 6. Map of the city of Słupsk from series of publications of the Shell, German holding company of petrol (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

nych na planie stacji benzynowych. Plan nie zawiera podziałki liniowej ani nazwiska autora, jedynie w górnym lewym rogu umieszczony został tytuł, z datą wydania drukiem 1934/35.

Śródmieście obejmuje od wschodu i północnego wschodu Słupię, natomiast od strony zachodniej ograniczone jest murami obronnymi. Arkusz planu jest wielobarwny i wydany techniką litografii.

Zakres prezentacji sieci wodnej został ograniczony do rysunku Słupi oraz zbiorników wodnych znajdujących się w jej obrębie.

Ulice zostały wyraźnie wyodrębnione równoległymi liniami. Wszystkie są opisane, a główne oznaczone kolorem żółtym. Widoczne jest tu rozróżnienie rangi ulic. W części zachodniej miasta przebiega droga kolejowa północ-południe.

Plan ten zawiera kwartały zabudowań w obrębie śródmieścia i poza nim. Można przypuszczać, że obszary oznaczone szarym kolorem świadczą o zabudowie. Z całego planu najwyraźniej zostały wyróżnione kościoły, oznaczone sygnaturą krzyża w środku, choć brak jest wyjaśnienia samego znaku w legendzie. Niektóre opisy budynków są umieszczone w objaśnieniach planu.

W kategorii terenów zielonych znajduje się znaczna liczba wydzieleń. Największą powierzchnię mają przypuszczalnie łąki bądź tereny pod uprawę. Zwarty teren zajmują obszary zadrzewione i ogrody lub sady.

Plan miasta z roku 1945

Plan ten nie zawiera w opisach nazwiska autora, daty powstania ani tytułu (ryc. 7).

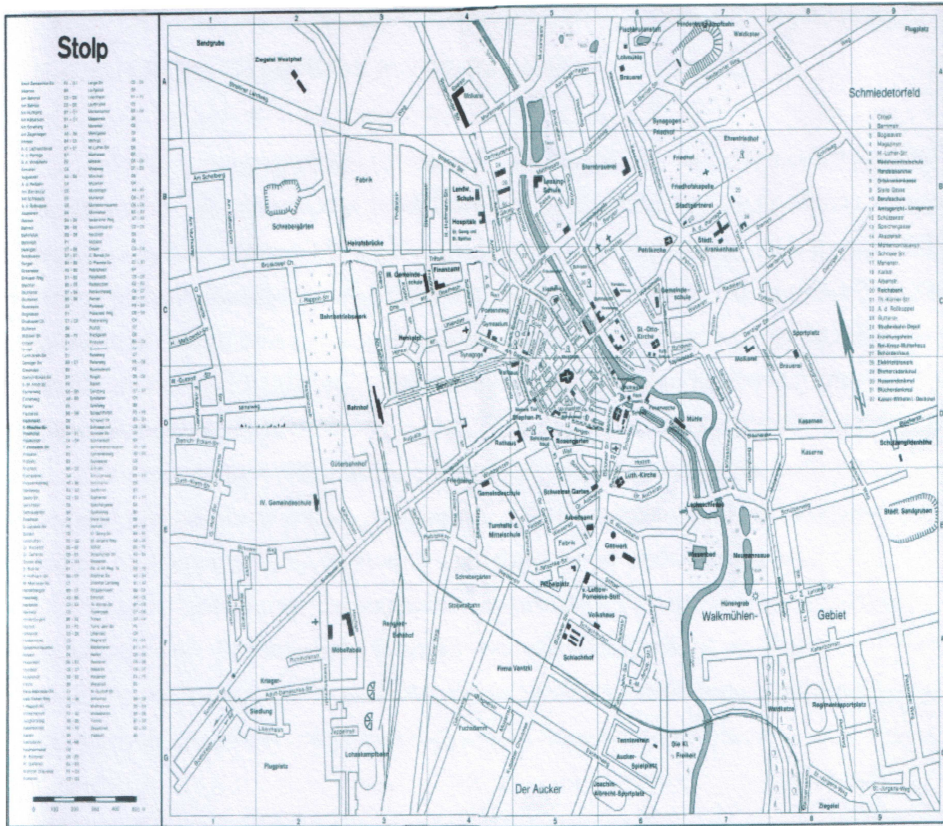
Plan jest zorientowany w kierunku północno-zachodnim. Obejmuje od zachodu dzisiejsze osiedle Jana III Sobieskiego, od strony wschodniej Stadt Sandgruben – miejską piaskownię, koszary, natomiast od północy ujście Słupi, Osiedle Kaszubskie wraz ze stadionem, a od południa plac sportowy. Śródmieście obejmuje od południa i południowego zachodu mury obronne, a od wschodu i północnego wschodu rzekę. Jest to arkusz planu w druku czarno-białym.

Po lewej stronie arkusza umieszczony jest opis położenia ulic i budynków, po prawej zaś – wyjaśnienia cyfrowe. W dolnym lewym rogu autor umieścił podziałkę liniową opisaną od 0 do 500.

Zakres prezentacji sieci wodnej został ograniczony do ukazania Słupi oraz zbiorników wodnych znajdujących się w jej obrębie. Przebieg ulic jest czytelny w rysunku i opisany. Nie zostało natomiast zastosowane oddzielne wyróżnienie ulic w mieście i na obszarze śródmieścia. Opisane budynki nie mają swojego objaśnienia.

Najwyraźniej wyodrębnione są kościoły, oznaczone sygnaturą krzyża. Na obszarze poza śródmieściem zaznaczone są pojedyncze budynki. Prawie wcale nie jest ukazana zabudowa na terenie miasta poza obrębem murów.

Znajdują się tu nieliczne rozróżnienia terenów zieleni. Autor zaznaczył łąki i obszary podmokłe wokół zbiorników wodnych oraz ogrody znajdujące się na niektórych fragmentach planu miasta.

Ryc. 7. Plan Słupska z 1945 roku (zmniejszony)

Fig. 7. Plan of Słupsk from 1945 (reduced)

Źródło: zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Analiza porównawcza

O zabytkowym charakterze miasta stanowi zachowany dawny układ urbanistyczny i zabytki architektury. Do wyjątków należą miasta, które spełniają w całości oba warunki. W wyniku naturalnego procesu cywilizacyjnego i postępu gospodarczego następował ich rozwój i rozbudowa. Jednocześnie liczne kataklizmy w postaci pożarów i wojen powodowały ich zniszczenia i ewentualną odbudowę w nowych warunkach.

Słupsk zburzony w czasie ostatniej wojny i zaniedbany w latach powojennych, w dalszym ciągu jest miastem zabytkowym (Szpilewski 1996).

Na wizerunek obecnego Słupska nakładają się kolejne etapy rozwoju przestrzennego oraz zachowana architektura dawna i współczesna. W strukturze przestrzennej choć w różnym stopniu czytelności, zaznaczają się następujące okresy historyczne:

- średniowieczne, lokacyjne miasto prawobrzeżne,

- czasy nowożytnie – zamek, rozbudowa miasta,
- wiek XIX i XX – nowy układ urbanistyczny, rozbudowa miasta (Szpilewski).

Obraz ten byłby bez wątpienia pełniejszy, gdyby nie liczne na przestrzeni dziejów klęski w postaci pożarów i wojen. Szczególną tragedią dla miasta było spalenie jego serca, jakim jest starówka, wiosną 1945 roku. Harmonijny, historyczny układ przestrzenny w znacznym stopniu zakłócony został późniejszymi, nieprzemysłanymi decyzjami budowlanymi (Szpilewski).

Współcześnie starówką nazywamy tę część, która usytuowana jest po zachodniej stronie Słupi. Słupska starówka była ciasno wypełniona zabudową. W większości znajdowały się tu XVIII-XIX-wieczne budynki mieszkalne ze sklepami i warsztatami rzemieślniczymi, sporo było, zwłaszcza na obrzeżach, magazynów i ruder przyklejonych do murów. Najbardziej okazałe domy o bogatej dekoracji znajdowały się przy obecnej ulicy Mostnika i wokół rynku.

Już z początkiem XX w. rynek zaczął ulegać przemianom. Dokonano rozbiórki budowanego w 1798 roku ratusza, a w jego miejscu postawiono pomnik Blüchera (Szpilewski 2002).

W okresie międzywojennym w miejscu kształtnych kamieniczek w północno-wschodnim narożniku wybudowano wielopiętrowy gmach banku, przytłaczający otoczenie swą masywną bryłą. Po totalnym zniszczeniu Starego Miasta wiosną 1945 roku tylko nieliczne budynki mieszkalne ocalały z pożogi. Najbardziej reprezentacyjne z nich trzy kamieniczki znajdują się przy zachodniej pierzei rynku (jedna znacznie przebudowana). Prezentują one typ zabudowy, jaki dominował na starówce. W środkowej kamieniczce zachował się bardzo interesujący, neorenesansowy wystrój apteczny. W latach sześćdziesiątych XX w. Stare Miasto zabudowano „nowoczesnymi” budynkami, choć w znacznej mierze zachowany został średniowieczny układ przestrzenny. Wyrazny jest jego trapezowaty kształt, granice wytyczają liczne fragmenty obwarowań miejskich, a średniowieczny charakter przypominają odbudowane zabytki. Fragmenty murów biegną m.in. wzdłuż rzeki, tam też wznosi się odbudowana w latach 1970-1974 Baszta Czarownic, pełniąca obecnie funkcję salonu wystawniczego Biura Wystaw Artystycznych. Resztki Baszty Więziennej, zrekonstruowanej do wysokości fundamentów, znajdują się w pobliżu dawnego kościoła norbertanek św. Mikołaja – dziś jest tam Miejska Biblioteka Publiczna. Z murami związane były bramy miejskie, ocalały z nich dwie – od strony zachodniej Nowa Brama zwieńczona barokowym hełmem, od wschodu Brama Młyńska. W przyziemiu Nowej Bramy mieści się salon sprzedaży plastyki współczesnej, zaś w odbudowanej w latach 1975-1980 Bramie Młyńskiej znajdują się pracownie konserwatorskie Muzeum Pomorza Środkowego (Szpilewski 1996).

W panoramie średniowiecznych miast dominantami były strzeliste wieże kościołów; tak jak właśnie w Słupsku. W środku miasta wznosi się bazylikowy, trójnawowy kościół Mariacki z około połowy XIV w. W charakterystycznym dla tego gotyku wnętrzu z pięknym, gwiaździstym sklepieniem znajduje się jeden z cenniejszych zabytków – późnogotycka grupa „Ukrzyżowanie”. Na północnym krańcu Starego Miasta znajduje się dawny kościół przyklasztorny norbertanek, obecnie siedziba Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej, a po przeciwnej stronie, w pobliżu zamku góruje smukła wieża dawnego kościoła dominikańskiego św. Jacka,

znacznie uszkodzonego w czasie zamieszek religijnych w 1525 roku i odbudowanego. Kościół ten jest miejscem spoczynku ostatnich przedstawicieli zachodniopomorskiej dynastii książęcej Gryfitów. Należy również wspomnieć o usytuowanym w pobliżu także gotyckim młynie książęcym, którego początki sięgają XIV w., a obecna sylwetka powstała w wyniku przebudowy w latach osiemdziesiątych XVI w. – obecnie znajduje się tu Dział Etnograficzny Muzeum Pomorza Środkowego. Ciekawą budowlą gotycką jest dawna przyszpitalna kaplica św. Jerzego. Zbudowana przy szpitalu leżącym za murami, po rozbudowywaniu miasta przeniesiona została w latach 1912-1913 w obecne miejsce na skwerze u zbiegu ulic Zamkowej i Jagiełły. Łącznikiem między średniowieczem a czasami nowożytnymi jest najbardziej reprezentacyjna budowla Słupska – Zamek Książąt Pomorskich, siedziba Muzeum Pomorza Środkowego.

W miejscu dawnych obwarowań i umocnień powstały aleje i parki (al. Sienkiewicza, ul. Anny Łajming, Jana Pawła II), założono nowe place i wytyczono nowe ulice. Powstałe na przełomie XIX i XX w. budowle przetrwały do dziś i reprezentują znane kierunki architektoniczne, jakie obowiązywały w ówczesnej Europie. Są więc przykłady nawiązujące do stylów historycznych – budowle neogotyckie, neo-renaansowe i neobarokowe (Szpilewski 2002).

Pierwsze budynki przy al. Sienkiewicza wzniesiono w ostatnim dwudziestolecu XIX w. Znajdowały się tu siedziby banków, prywatnych klinik, mieszkań słupskiej elity. Nieco skromniejsza architektura (choć nie zawsze) o dużej wartości historycznej i artystycznej powstała w ciągu następnych dziesięcioleci, wypełniając kolejne kwartały. Warto choć dla przykładu wymienić kilka budynków: al. Sienkiewicza nr 3 – kamienica z 1890 roku o wyjątkowo bogatej, wręcz barokowej dekoracji fasady; budynek narożny nr 18 – początek XX w., o spokojnych fasadach wzbogaconych wykuszem, we wnętrzu zachowała się klatka schodowa z resztkami witraży, sufitem ozdobionym malowidłem roślinnym i wahadłowymi drzwiami. Sąsiednią kamienicę nr 19 z 1911 roku wieńczą dwie figury. Narożny budynek Sienkiewicza – Jedności Narodowej ma atrakcyjną bryłę z dwoma szczytami. Skomplikowaną formę ma również budynek nr 4 przy ul. Anny Łajming. Jest to dzieło słupskiego architekta Edwarda Kocha, projektanta m.in. budynku, w którym znajduje się restauracja „Franciszkańska” (Szpilewski 2002).

Podsumowanie

W niniejszym artykule zwrócono uwagę na konieczność potraktowania dawnych planów jako interesujących obiektów kartograficznych, będących wyznacznikiem poziomu sztuki tworzenia map w przeszłości, choć niepozbawionych ograniczeń oraz błędów. Jednocześnie nie można zapominać o planach jako źródłach informacji o historii miasta. W badaniach obrazów tak niewielkich obszarów z tak szczegółowym przedstawieniem przestrzeni nieuniknione jest przenikanie się dyscyplin nauki. Niezależnie od profesji wykonującego badania, nie może on unikać interdyscyplinarnej współpracy. Wydaje się, że takie podejście jest właściwe i godne polecenia również historykom kartografii.

Kompleksowa ocena dawnych planów miast pod względem ich wartości jako dzieł kartograficznych jest dokonywana rzadko, w przeciwieństwie do licznych analogicznych prób dotyczących planów i map współczesnych. Ważne jest także to, by oparta ona była na uprzednio wykonanym przeglądzie stanu kartografii w danym okresie. W analizie opisowej treści planu konieczne jest częste odwoływanie się do wiedzy i źródeł historycznych; tak jak np. w tym przypadku – w odwołaniu do historii powstania śródmieścia Słupska, co umożliwiło zgłębienie wiedzy na temat dziejów całego miasta i ułatwiło odczytywanie treści zawartej na dawnych planach. Ta część pracy, z pozoru mało kartograficzna, niezbędna jest w dalszych badaniach.

Przeprowadzenie analizy i oceny dawnych planów Słupska na podstawie źródeł kartograficznych i dostępnej literatury naukowej dotyczącej XVIII, XIX i XX w. pozwoliło na zrozumienie zachodzących dotychczas przemian na badanym terenie. Przeanalizowanie wyłącznie źródeł kartograficznych nie byłoby bowiem wystarczające do zobrazowania zmian zachodzących w obrębie miasta. Konieczne stało się wykorzystanie informacji zawartych w źródłach pisanych, a następnie powiązanie ich z sobą w jedną całość. Chodzi o wykaz budynków, zabudowę śródmieścia i jego układ. Ujęcie tych treści na obrazie kartograficznym z danego przekroju czasowego umożliwiło wizualizację omawianych zagadnień i zmian, jakie zaszły od czasu powstania Słupska do jego obecnego wyglądu.

Zaprezentowane tu wybrane plany miasta to tylko drobna część wielkiej kolekcji pozostającej w zbiorach Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku. Te dawne plany są obecnie skanowane, by umożliwić ich większą dostępność. Godne uwagi i szerszej analizy opisowo-kartograficznej są same oryginały.

Literatura

- Aleksandrowicz S., Jankowska E., *O metodach badania map z XVI-XVII wieku (na przykładzie wybranych map krajów Europy Środkowej i Wschodniej)*, Polski Przegląd Kartograficzny, t. 21, nr 3-4, s.134-147
- Augustowski B., 1990, *Pomorze*, Warszawa
- Bielecki Z., Rybicki H., 1998, *Słupsk*, Warszawa
- Boczyńska M., Midzio J., 1974, *Analiza dokładności Map Polski Wacława Grodeckiego*, Polski Przegląd Kartograficzny, t. 6, nr 1, s. 29-33
- Chmiel D., Babiarz-Zych Z., 2002, *Miasto Słupsk i Powiat Słupski, Starostwo powiatowe w Słupsku*, Słupsk
- Czapliński W., 1990, *Atlas Historyczny Polski*, Wrocław
- Eulitz O., 1926, *Stolp Und Seine Umgebung*, Stolp (Pommern)
- General Karte von der Stadt Stolp und deren Umgebung, reducirt aus den Spezialkarten durch Zenke 1879 [...]*, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, MPŚ/BAK – 19
- Gierowski J.A., 1985, *Historia Polski, cz. 2, 1505-1764*, Warszawa
- Glinka T., Piasecki M., *Najpiękniejsze miasta Cuda Polski*, Poznań
- Grundriss der Stadt Stolp in Hinterpommern aufgenommen von Ernst Wilhelm Arndt 1780*, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, MPŚ/BAK – 67
- Grygorenko W., 1970, *Redakcja i opracowanie map ogólnogeograficznych*, Warszawa
- Grygorenko W., 1973, *Postać informacji kartograficznej i jej ocena*, Polski Przegląd Kartograficzny, t. 5, nr 2, s. 56-61

- Historia Słupska – praca zbiorowa*, 1981, red. S. Gierszewski, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział i Stacja Naukowa Słupsk, Słupskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Słupsku, Poznań
- <http://www.muzeum.slupsk.pl/>, grudzień 2008
- Instrukcja techniczna K-1, 1981, *Mapa Zasadnicza*, Warszawa
- Jara M., 1995, *Słupsk*, Bydgoszcz
- Karte von der Stadt Stolp innerhalb der Ringmauer hierzu sechs Sektionen Vorstde und neue Stadttheile Section i aufgenommen durch Zenke 1867-1869 [...]* „Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, MPŚ/BAK – 17
- Kondracki J., 2001, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa
- Konias A., 1984, *Metody oceny dokładności dawnych map*. W: *Teoretyczne i metodyczne problemy współczesnej kartografii*, Lublin, Zakład Kartografii UMCS, Komisja Kartograficzna Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych, t. X, s. 64-76
- Krzywicka-Blum E., 1994, *Nowa metoda analizy i prezentacji zmienności skali dawnych map dużych obszarów*, *Polski Przegląd Kartograficzny*, t. 26, nr 2, s. 75-84
- Lenart M., Wojciechowski M., Zonia Zajelska E., 2004, *Słupia, Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku*, Słupsk
- Lewandowska M., 1984, *Archiwalne pomoce informacyjne o materiałach kartograficznych dotyczących miast w polskich archiwach państwowych*. W: *Z dziejów kartografii*, red. J. Janczak, A. Tomczak, t. III, s. 185-206
- Lidmayer J., Machura T., Spors J., Wachowiak B., 1986, *Dzieje Słupska*, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Słupsku, Słupskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Pobrzeże” w Słupsku, Słupsk
- Müller-Zenke 1875: General-Karte von der Stadt Stolp nach dem Zenke'schen Plane copiert und auf die Gegenwart berichtet durch A. Müller; Stolp, im Dezember 1875*, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, MPŚ/BAK – 20.
- Nieścioruk K., 2004, *Z metodyki badania map dawnych*, *Annales UMCS*, sec. B, vol. LIX
- Nitkowska-Węglarz J., *Słupsk jakiego nie znacie*, *Dialog Akademicki*, Pismo Pracowników i Studentów Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, nr 14, 2005
- Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Biurze Geodezji i Katastru Urzędu miasta Słupsk, *Mapa zasadnicza śródmieścia Słupska w skali 1:1000*
- Piotrowicz W., 2004, *Słupsk - Dawniej Stolp na pocztówkach*, Słupsk 2004
- Plan von dem Grundrisse der Stadt Stolp im Hinterpommern, vermessen und angefertigt im Jahr 1811 durch Schafft*, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, MPŚ/BAK – 15
- Schulz F., Wolter B., *Stolp, Bilder aus dem Leben der Stadt von 1860-1984* Auflage Bonn-Bad Godesberg 1984, Copyright by Friedhelm Schulz und Burkhard Wolter, Bad Godesberg
- SHELL Stadtkarte Nr. 80 Stolp in Pommern, SHELL Deutschland Holding GmbH 1934/35*, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku
- Spors J., 1987, *Rocznik Słupski 1984, W sprawie początków miasta lokacyjnego w Słupsku*, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pobrzeże” w Słupsku, Koszalin-Słupsk, s. 17-34
- Szalewska E., 2002, *Słupsk. Podstawy kształtowania ładu przestrzennego*, Słupsk
- Szczepanowska M., Wower H., *Słupsk zaprasza*, Informator turystyczny wydany przez Oddział Wojewódzki Polskiego Związku Esperantystów w Słupsku, Słupsk
- Széliga J., 1993, *Metodyka i stan dokładnościowych badań dawnych map z obszaru Polski*. W: *Dorobek polskiej historii kartograficznej, Z dziejów kartografii*, t. VI, red. J. Janczak, W. Wernerowa, Warszawa, s. 51-66
- Szota P., 1978, *Analiza i ocena wybranych wielkoskalowych dawnych planów miasta Krako-*

- wa na tle współczesnej mapy zasadniczej*, Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo- Hutniczej im. Stanisława Staszica, Geodezja, nr 689, z. 52, s. 193-205
- Szpilewski S., 1996, *Spotkania z zabytkami, Słupsk – miasto zabytkowe*, Miesięcznik Popularnonaukowy, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, s. 8-14
- Szpilewski S., *Zabytki Słupska*, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Oddział w Słupsku
- Szpilewski S., *Zabytkowy Słupsk*, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Oddział w Słupsku
- Szwajca K., 1964, *Ziemia Słupska*, Kraków
- Szypowska M., Szypowski A., 1971, *Słupsk*, Słupsk
- Świechowski Z., Mertka J., 1958, *Z dziejów Słupska i Ustki*, Poznań-Słupsk

Summary

The purpose of the work are the analysis and the assessment of the oldest kept street plans of Słupsk. Showing area on the value of cartographic sources in the research process is the main establishing point of the study.

Public record offices hold a huge amount of sources concerning Polish cities. Among them cartographic documentation is taking an important place: maps, plans, perspective views and architectural pictures. This documentation enables to trace the urban planning development of Polish cities on the space of a few hundred years, showing the buildings development, letting being acquainted with more important objects and diverse communications devices. And as so, it may be an object of interest of the wider circle of specialists.

Presented chosen street plans in the article are only a piece from the larger collection kept by the Museum of Central Pomerania in Słupsk. At present, these former plans are being scanned in order to enable their greater availability. The originals themselves are worth the attention and wider descriptive-cartographic analysis.